

*Agnieszka Natasza Duraj**

GWARANCYJNA FUNKCJA REZERW FINANSOWYCH PRZEDSIĘBIORSTWA

1. WPROWADZENIE

Zasadniczym celem opracowania jest wyeksponowanie roli i znaczenia gwarancyjnej funkcji rezerw finansowych przedsiębiorstwa. Funkcja ta wywiera istotny wpływ na funkcjonowanie przedsiębiorstwa, jego rozwój, a także na kreowanie wizerunku firmy na rynku i jej kontakty z potencjalnymi oraz dotychczasowymi klientami.

Mówiąc o rezerwach finansowych przedsiębiorstwa autorka ma na uwadze bilansową kategorię rezerw na zobowiązania, tworzoną zgodnie z wymogami ustawy o rachunkowości (uor)¹ oraz Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (MSR)², jak również kategorię biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów. W skład bilansowej kategorii rezerw na zobowiązania wchodzi trzy zasadnicze grupy rezerw, takie jak: rezerwa na odroczony podatek dochodowy, rezerwa na świadczenia emerytalne i podobne oraz najbardziej pojemna grupa tzw. pozostałych rezerw, odnoszonych w ciężar kosztów finansowych lub pozostałych kosztów operacyjnych. Zakres rezerw, wynikający z prawa bilansowego, wywiera nie tylko istotny wpływ na ocenę sytuacji finansowo-majątkowej przedsiębiorstwa, ale także na tworzenie obrazu firmy troskliwie wypełniającej swoje powinności wobec interesariuszy, którymi mogą być nie tylko akcjonariusze czy udziałowcy przedsiębiorstwa, ale także pracownicy, dostawcy, klienci czy społeczność lokalna.

W opracowaniu autorka – abstrahując od innych istotnych funkcji, jakie spełniają rezerwy w przedsiębiorstwie – pragnie zwrócić uwagę na znaczenie

* Dr, adiunkt w Katedrze Analizy i Strategii Przedsiębiorstwa UŁ.

¹ Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, DzU 2002, nr 76, poz. 694, z późn. zm.

² Rozporządzenie Komisji (WE), Nr 1725/2003 z dnia 29 września 2003 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) Nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady, OECD, Bruksela 2003.

gwarancji, jaką dają utworzone rezerwy na zobowiązania, jak również na charakter biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów, których konieczność tworzenia jest podyktowana wymogami zasady współmierności przychodów i kosztów. Należy również podkreślić, iż z biernymi rozliczeniami międzyokresowymi kosztów wiąże się tworzenie rezerw na naprawy gwarancyjne i naprawy z tytułu rękojmi, odnoszone w ciężar kosztów sprzedaży, które nie stanowią kosztów uzyskania przychodów z punktu widzenia prawa podatkowego. Gwarancja ta jest szczególnie istotna dla klientów danej firmy, którzy są czynnikiem sprawczym tworzenia reputacji przedsiębiorstwa. Stali i wierni klienci zapewniają bowiem ciągłość sprzedaży, pozwalają ograniczyć koszty sprzedaży, mogą przyciągnąć nowych klientów, wzmacniając tym samym możliwości dalszego funkcjonowania przedsiębiorstwa.

W pierwszej części opracowania zostanie przedstawiona istota gwarancji oraz rękojmi, jak również przesłanki tworzenia rezerw na naprawy gwarancyjne i naprawy z tytułu rękojmi, które stanowią kategorię biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów. Natomiast druga część artykułu porusza zagadnienia związane z przesłankami tworzenia bilansowej kategorii rezerw na zobowiązania oraz funkcji gwarancyjnej, jaką pełnią one w przedsiębiorstwie.

Przed podjęciem rozważań o gwarancyjnej funkcji rezerw finansowych przedsiębiorstwa należy podkreślić, iż zarówno rezerwy na zobowiązania, jak i bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów stanowią istotny składnik pasywów przedsiębiorstwa (zob. tab. 1).

Tabela 1

Bilansowe ujęcie rezerw finansowych przedsiębiorstwa

PASYWA
A. Kapitał (fundusz własny)
B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania
I. Rezerwy na zobowiązania
1. Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
2. Rezerwa na świadczenia emerytalne i podobne
– długoterminowa
– krótkoterminowa
3. Pozostałe rezerwy
– długoterminowe
– krótkoterminowe
II. Zobowiązania długoterminowe
IV. Rozliczenia międzyokresowe bierne
1. Ujemna wartość firmy
2. Inne rozliczenia międzyokresowe
– długoterminowe
– krótkoterminowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości*, DzU 2002, nr 76, poz. 694, z późn. zm.

Ponadto wchodzi one w skład pkt B pasywów „Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania”, jednakże są ujmowane osobno, odpowiednio – w pkt B.I oraz w pkt B.IV. Należy podkreślić, iż ze względu na to, że zarówno rezerwy na zobowiązania, jak i bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów (określane w opracowaniu rezerwami finansowymi) zmniejszają koszty finansowe lub koszty pozostałe operacyjne (dotyczy to rezerw na zobowiązania), lub koszty podstawowe operacyjne (dotyczy to biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów), w literaturze przedmiotu obie te kategorie określane są również mianem rezerw kosztowych.

Można zatem skonstatować, iż rezerwy na zobowiązania oraz bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów kształtują nie tylko strukturę kapitału przedsiębiorstwa, ale także jego wynik finansowy.

2. ISTOTA I POJĘCIE GWARANCJI

Gwarancja może być rozumiana w różny sposób. *Dictionnaire du français* definiuje gwarancję (*garantie*) w trojaki sposób, tzn. jako³:

- prawny obowiązek, na mocy którego jedna osoba powinna ochraniać drugą osobę przed ewentualną szkodą lub wynagrodzić powstałą szkodę;
- zobowiązanie producenta lub sprzedawcy do ponoszenia kosztów naprawy powstałych w wyniku wady fabrycznej;
- coś co daje zabezpieczenie w chwili obecnej lub w przyszłości, coś co chroni przed rzeczami nieprzewidywanymi.

A zatem czasownik *garantir* w języku francuskim oznacza ręczyć, gwarantować, zapewniać, potwierdzać, a także zabezpieczyć czy ochronić (kogoś przed czymś), natomiast *garantissement* to zaręczenie, zapewnienie, gwarancja, co jest zbliżone do wspomnianej już *garantie*, oznaczającej gwarancję, a także porękę⁴.

W języku włoskim *garanzia* to rękojmia, gwarancja⁵, *garantire* oznacza poręczyć za coś, dać rękojmię⁶, a także dawać gwarancję, gwarantować, ręczyć, zapewnić lub zapewniać (o czymś), zabezpieczać się⁷, natomiast *garante* to gwarant, poręczyciel, gwarantujący⁸.

³ *Dictionnaire du français*, Hachette, Paris 1987, s. 685.

⁴ K. Kupisz, B. Kielski, *Podręczny słownik francusko-polski z suplementem*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1987, s. 351.

⁵ W. Meisels, *Podręczny słownik włosko-polski*, t. I, wyd. VIII, Wiedza Powszechna, Warszawa 2001, s. 624.

⁶ *Ibidem*, s. 624.

⁷ S. Soja, C. Zawadzka, Z. Zawadzki, *Mały słownik włosko-polski, polsko-włoski*, wyd. XV, Wiedza Powszechna, Warszawa 2001, s. 145.

⁸ *Ibidem*, s. 145.

W języku angielskim gwarancja określana bywa takimi synonimami, jak *guarantee*, *guaranty*, *security*. *Guarantee* to nie tylko gwarancja, gwarant, ale także w formie czasownika znaczy to gwarantować, natomiast *security* to bezpieczeństwo, pewność, gwarancja, kaucja, przy czym pod pojęciem *guaranty* rozumie się zazwyczaj jedynie gwarancję⁹. Czasownik gwarantować w języku angielskim to nie tylko *guarantee*, ale także *warrant*, oznaczający uprawnić, zaręczyć, (za)gwarantować, potwierdzić, upewnić, usprawiedliwić, a także w formie rzeczownika: pełnomocnictwo, uprawnienie, rękojmia, zabezpieczenie, nakaz sądowy¹⁰.

W języku rosyjskim rzeczownik *гарантия* oznacza gwarancję, zapewnienie, rękojmię, zabezpieczenie, natomiast czasownik *гарантировать* to gwarantować, zagwarantować, zapewniać, zapewnić, a także zabezpieczać czy zabezpieczyć¹¹.

Można zatem stwierdzić, iż gwarancja bywa utożsamiana z zapewnieniem, poręką, zaręczeniem czy rękojmią. Jednakże w myśl postanowień kodeksu cywilnego (k.c.), istnieje zasadnicza różnica pomiędzy gwarancją a rękojmią¹².

⁹ T. Grzebieniowski, *Mały słownik angielsko-polski*, wyd. IV, Wiedza Powszechna, Warszawa 1965, s. 114 i 247.

¹⁰ *Ibidem*, s. 321.

¹¹ S. Chwatow, M. Timoszuk, *Współczesny słownik polsko-rosyjski, rosyjsko-polski*, REA, Warszawa 1998, s. 391.

¹² *Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny*, DzU 1971, nr 16, poz. 93, art. 577–581 z późn. zm.

Art. 577. (Gwarancja) § 1. W wypadku, gdy kupujący otrzymał od sprzedawcy dokument gwarancyjny co do jakości rzeczy sprzedanej, poczytuje się w razie wątpliwości, że wystawca dokumentu (gwarant) jest obowiązany do usunięcia wady fizycznej rzeczy lub do dostarczenia rzeczy wolnej od wad, jeżeli wady te ujawnią się w ciągu terminu określonego w gwarancji.

§ 2. Jeżeli w gwarancji nie zastrzeżono innego terminu, termin wynosi jeden rok licząc od dnia, kiedy rzecz została kupującemu wydana.

Art. 578. (Zakres odpowiedzialności gwaranta). Jeżeli w gwarancji inaczej nie zastrzeżono, odpowiedzialność z tytułu gwarancji obejmuje tylko wady powstałe z przyczyn tkwiących w sprzedanej rzeczy.

Art. 579. (Rękojmia a gwarancja). Kupujący może wykonywać uprawnienia z tytułu rękojmi za wady fizyczne rzeczy, niezależnie od uprawnień wynikających z gwarancji.

Art. 580. (Wykonywanie uprawnień z gwarancji) § 1. Kto wykonuje uprawnienia wynikające z gwarancji, powinien dostarczyć rzecz na koszt gwaranta do miejsca wskazanego w gwarancji lub do miejsca, w którym rzecz została wydana przy udzieleniu gwarancji, chyba że z okoliczności wynika, iż wada powinna być usunięta w miejscu, w którym rzecz znajdowała się w chwili ujawnienia wady.

§ 2. Gwarant jest obowiązany wykonać obowiązki wynikające z gwarancji w odpowiednim terminie i dostarczyć uprawnionemu z gwarancji rzecz na swój koszt do miejsca wskazanego w paragrafie poprzedzającym.

§ 3. Niebezpieczeństwo przypadkowej utraty lub uszkodzenia rzeczy w czasie od wydania jej gwarantowi do jej odebrania przez uprawnionego z gwarancji ponosi gwarant.

Art. 581. (Termin gwarancji) § 1. Jeżeli w wykonaniu swoich obowiązków gwarant dostarczył uprawnionemu z gwarancji zamiast rzeczy wadliwej rzecz wolną od wad albo dokonał istotnych napraw rzeczy objętej gwarancją, termin gwarancji biegnie na nowo od chwili dostarczenia rzeczy wolnej od wad lub zwrócenia rzeczy naprawionej. Jeżeli gwarant wymienił część rzeczy, przepis powyższy stosuje się odpowiednio do części wymienionej.

Przez gwarancję jakości gwarant zobowiązuje się na piśmie, że jeśli w czasie jej trwania w towarze ujawnią się jakieś wady, będą one bezpłatnie usunięte lub towar zostanie wymieniony na niewadliwy. Gwarantem jest zazwyczaj producent (mówimy wówczas o tzw. gwarancji fabrycznej), ale bywa, że również sprzedawca (mówimy wówczas o gwarancji handlowej), importer lub hurtownik. Od 1992 r. udzielenie gwarancji jest dobrowolne – gwarant sam decyduje, czy udzieli gwarancji, na jak długo i w jakim zakresie. Gwarancja jest zazwyczaj udzielana na towary trwałego użytku, takie jak meble, sprzęt AGD i RTV czy samochody¹³.

Rękojmia za wady fizyczne to odpowiedzialność sprzedawcy względem kupującego w sytuacji, gdy rzecz sprzedana ma wadę zmniejszającą jej wartość lub użyteczność, nie służy celom, do jakich została przeznaczona, nie ma właściwości, o których istnieniu zapewnił sprzedający kupującego, bądź została wydana kupującemu w stanie niepełnym. Sprzedawca ponosi odpowiedzialność z tytułu rękojmi przez rok od chwili wydania kupującemu rzeczy.

Kodeks cywilny przewiduje, że strony mają prawo rozszerzyć, ograniczyć lub wyłączyć odpowiedzialność z tytułu rękojmi. Ograniczenie lub wyłączenie tego prawa jest, co do zasady, zabronione tylko w umowach z udziałem konsumentów – może więc zostać zastrzeżone w umowie zawartej pomiędzy przedsiębiorcami. Wyłączenie uprawnień z tytułu rękojmi skutkuje tym, że nie będzie możliwe reklamowanie wadliwego towaru. Jednak w przypadku, gdy sprzedawca podstępnie zataił wadę przed kupującym, wyłączenie uprawnień z tytułu rękojmi będzie bezskuteczne.

Zasadnicze różnice występujące między rękojmią a gwarancją przedstawiono w tab. 2.

Tabela 2

Różnice między rękojmią a gwarancją

	Rękojmia	Gwarancja
Czas trwania	rok od momentu wydania rzeczy	określony w karcie gwarancyjnej (jeżeli nie określono – trwa rok)
Przedłużenie terminu	nie przedłuża się	przedłuża się o czas napraw
Podział rzeczy	dzieli rzeczy na oznaczone co do gatunku i tożsamości	brak takiego podziału
Sposób reklamacji	–	decyduje o nim gwarant (producent, hurtownik, sprzedawca)

Źródło: opracowanie własne.

§ 2. W innych wypadkach termin gwarancji ulega przedłużeniu o czas, w ciągu którego skutek wady rzeczy objętej gwarancją uprawniony z gwarancji nie mógł z niej korzystać.

¹³ „Gazeta Prawna” 2003, nr 97, dodatek specjalny z 20.05.2003, s. 1.

Odpowiedzialność sprzedawcy z tytułu rękojmi trwa rok, licząc od chwili wydania rzeczy kupującemu (w przypadku wady budynku – 3 lata).

Z tytułu rękojmi kupujący może żądać:

- odstąpienia od umowy,
- obniżenia ceny,
- wymiany rzeczy wadliwej na wolną od wad (w przypadku rzeczy oznaczonych co do gatunku – np. telewizor firmy „Y”),
- naprawy (w przypadku rzeczy oznaczonych co do tożsamości – np. malowany na zamówienie obraz).

Kupujący może odstąpić od umowy dopiero wówczas, gdy rzecz była już raz naprawiana lub wymieniana i mimo to ponownie ujawni się w niej wada istotna (czyli taka wada, która uniemożliwia kupującemu normalne korzystanie z rzeczy zgodnie z jej przeznaczeniem). Jeśli klient, mimo defektu rzeczy, chce ją jednak posiadać – może żądać obniżenia ceny – obniżka taka powinna zostać dokonana proporcjonalnie do wartości towaru bez wad.

Wymiana rzeczy na wolną od wad może nastąpić tylko raz. Jeżeli wady nie da się usunąć, sprzedawca może zaproponować wymianę rzeczy na inną, a gdyby również to nie było możliwe – odstąpienie od umowy.

Zdarza się, że towar kupowany przez jednego przedsiębiorcę od drugiego posiada braki ilościowe. Nie jest to jednak wada fizyczna towaru i nie mają w takiej sytuacji zastosowania przepisy o rękojmi – można natomiast dochodzić odszkodowania na zasadach ogólnych. Rękojmię stosuje się jednak wówczas, gdy towar znajduje się w fabrycznych opakowaniach, które po ich otwarciu okazały się niekompletne.

Gwarant, a nie kupujący powinien zapewnić transport wadliwej rzeczy – jeśli rzecz dostarcza nabywca, gwarant powinien pokryć koszty dostarczenia, chyba że z okoliczności wynika, że wada powinna zostać usunięta w miejscu, w którym rzecz znajdowała się w chwili ujawnienia wady (np. sprzęt wmontowany w sklepie).

Karta gwarancyjna powinna zawierać:

- nazwę i adres gwaranta,
- nazwę i adres sklepu, w którym zakupiony został towar,
- datę zakupu,
- czas, na jaki gwarancja została udzielona,
- adresy punktów serwisowych,
- określenie rzeczy sprzedanej,
- zobowiązania gwaranta.

Jeśli w gwarancji nie określono czasu, na jaki została ona udzielona, wówczas, zgodnie z postanowieniami kodeksu cywilnego, wynosi ona rok. Nawet gdyby został określony krótszy termin gwarancji, to kupującego i tak chroni roczna rękojmia. Gwarancja powinna zostać wydana razem z rachun-

kiem za zakupiony towar, gdyż jest to zobowiązanie zależne od zawarcia umowy sprzedaży.

W sytuacji, gdy naprawa towaru odnosiła się do wad istotnych lub wymiany gwarancyjnej, termin gwarancji biegnie na nowo od momentu wydania kupującemu rzeczy wolnej od wad lub naprawionej. Termin gwarancji przedłuża się o czas, w którym kupujący nie mógł korzystać z produktu.

Kupujący ma prawo wyboru między rękojmią za wady fizyczne rzeczy a gwarancją. Dokonany wybór jest wiążący tylko w stosunku do konkretnej wady, jeśli pojawi się kolejna wada towaru, klient znowu ma prawo wybrać co jest dla niego korzystniejsze – rękojmia czy gwarancja.

Zmiana właściciela rzeczy nie powoduje utraty uprawnień z tytułu rękojmi lub gwarancji. A zatem zmiana właściciela nabytej rzeczy w drodze umowy sprzedaży, zamiany i darowizny lub spadkobrania nie eliminuje więzi prawnej ze sprzedawcą (producentem).

3. BIERNE ROZLICZENIA MIĘDZYOKRESOWE KOSZTÓW A NAPRAWY GWARANCYJNE I RĘKOJMIA ZA SPRZEDANE PRODUKTY DŁUGOTRWĄLEGO UŻYTKU

Bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów można określić jako kwoty ujęte w kosztach danego okresu, dla których zobowiązania powstają w przyszłych okresach (art. 39 ust. 1 ustawy o rachunkowości). W świetle art. 39 ust. 2 tej ustawy, jednostki dokonują biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów w wysokości prawdopodobnych zobowiązań, przypadających na bieżący okres sprawozdawczy, wynikających w szczególności:

- ze świadczeń wykonanych na rzecz jednostki przez kontrahentów jednostki, a kwotę zobowiązania można oszacować w sposób wiarygodny,
- z obowiązku wykonania związanych z bieżącą działalnością przyszłych świadczeń wobec nieznanymi osobami, mimo że data powstania zobowiązania nie jest jeszcze znana, w tym z tytułu napraw gwarancyjnych i rękojmi za sprzedane produkty trwałego użytku.

Odpisy takich kosztów mogą następować stosownie do upływu czasu lub wielkości świadczeń.

Ze względu na czas i sposób rozliczenia winny być ujmowane jako:

- rezerwy kosztowe, np. z tytułu napraw gwarancyjnych,
- wartość świadczeń wykonanych na rzecz jednostki zgodnie z umową, których wykonawca nie był zobowiązany zafakturować, a które wykonano i można je wiarygodnie oszacować (mogą być to np.: usługi telefoniczne, energetyczne, ciepłone).

Zgodnie z art. 39 ust. 2 (uor), zobowiązania ujęte jako bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów oraz zasady ustalania ich wysokości winny wynikać z uznanych zwyczajów handlowych.

Rezerwa na koszty napraw gwarancyjnych stanowi często stosowany w praktyce gospodarczej tytuł biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów. Konieczność tworzenia tej rezerwy jest podyktowana wymogami zasady współmierności przychodów i kosztów. Oznacza to, że jeżeli przedsiębiorstwo sprzedając produkowane przez siebie wyroby (towary) zobowiązuje się do świadczenia w przyszłości na rzecz właściciela sprzedanej rzeczy napraw gwarancyjnych, to będzie ono ponosić z tego tytułu pewne koszty w przyszłości. W celu zapewnienia kompletności kosztów danego okresu oraz doliczenia spodziewanych, przyszłych kosztów z tytułu napraw gwarancyjnych, przedsiębiorstwa winny tworzyć rezerwę na koszty napraw gwarancyjnych. Rezerwa ta stanowi tytuł biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów¹⁴. W celu dokładniejszego poznania istoty tworzenia biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów na koszty napraw gwarancyjnych posłużmy się następującym przykładem¹⁵:

Spółka „X” świadczy usługi, które są objęte umową gwarancją o okresie trwania jednego roku. Dotychczasowe doświadczenie firmy wskazuje, iż w przyszłym roku obrotowym 75% świadczonych usług nie będzie wiązało się z ewentualnymi roszczeniami ze strony nabywców, natomiast 18% usług będzie wymagało dodatkowych usług serwisowych o nieznacnej wartości, a pozostałe 7% będzie wymagało usług o znacznej wartości.

W związku z tym spółka „X” dokonała szacunku kosztów usług gwarancyjnych w sposób następujący:

– w przypadku, gdy wystąpią nieznacne wady we wszystkich usługach objętych umowami, wówczas całkowite koszty tych napraw wyniosą 100 000 zł,

– jeżeli natomiast wystąpią znaczne wady w tych usługach, wówczas spółka będzie zmuszona ponieść koszty w wysokości 500 000 zł.

Na podstawie powyższych oszacowań można wyliczyć, iż przewidywana wysokość kosztów napraw gwarancyjnych będzie równa 53 000 zł, gdyż:

$$0,18 \cdot 100\,000 \text{ zł} + 0,07 \cdot 500\,000 \text{ zł} = 53\,000 \text{ zł}.$$

A zatem spółka „X” powinna utworzyć bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów w wysokości 53 000 zł.

M. Turzyński uważa, że jeśli przedsiębiorstwo nie ma możliwości oszacowania awaryjności świadczonych usług czy sprzedawanych towarów, co ma miejsce w przypadku podejmowania takiej działalności przez firmę,

¹⁴ K. Żerdnowski, *Bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów*, „Prawo Przedsiębiorcy” 2002, nr 33, s. 10.

¹⁵ Opracowanie własne na podstawie: M. Turzyński, *Rezerwy w księgach rachunkowych i sprawozdaniach finansowych. Jak je tworzyć, rozwiązywać i księgować*, „Dobra Firma”, dodatek do „Rzeczpospolitej” z 8.08.2002, s. F6.

wówczas może ona oprzeć się na badaniach awaryjności, jakie zostały przeprowadzone przez inne spółki o podobnym charakterze działalności¹⁶.

Jak podkreśla Z. Kozłowski, do biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów zalicza się nie tylko rezerwę na naprawy gwarancyjne, ale także rezerwę na naprawy z tytułu rękojmi za sprzedane produkty długotrwałego użytku¹⁷. Jak już wcześniej zostało wspomniane, odpisy biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów mogą następować stosownie do upływu czasu lub wielkości świadczeń. Należy dodać, że czas i sposób rozliczenia powinny być uzasadnione charakterem rozliczanych kosztów z zachowaniem jednej z nadrzędnych zasad rachunkowości, jaką jest zasada ostrożności. Zgodnie z brzmieniem art. 39 ust. 5 uor, zobowiązania, które zostały ujęte jako bierne rozliczenia międzyokresowe, zmniejszają koszty okresu sprawozdawczego, w którym stwierdzono, iż zobowiązania te nie powstały.

Konstatując, rezerwy na naprawy gwarancyjne i naprawy z tytułu rękojmi tworzone są w ciężar kosztów sprzedaży. W zakładowym planie kont do ewidencji kosztów sprzedaży służy konto 509 „Koszty sprzedaży”, w którym ujmowane są koszty obsługi poprodukcyjnej (w rozumieniu kosztów napraw gwarancyjnych i ewentualnych rezerw na te koszty)¹⁸.

Mówiąc o rezerwach na naprawy gwarancyjne i naprawy z tytułu rękojmi warto wspomnieć również o aktywach z tytułu odroczonego podatku dochodowego, których utworzenie związane jest z prawem podatkowym. Jak podkreśla J. Sokalski, rezerwy na naprawy gwarancyjne i naprawy z tytułu rękojmi, tworzone w ciężar kosztów sprzedaży, nie stanowią kosztów uzyskania przychodów z punktu widzenia prawa podatkowego¹⁹. Przypadek ten wymaga dokładnego wyjaśnienia. Zgodnie z przepisami podatkowymi, rezerwy są kosztem uzyskania przychodu, jeżeli istnieje ustawowy obowiązek ich utworzenia (z wyjątkiem uor) oraz ustawa podatkowa przewiduje tworzenie takich rezerw w ciężar kosztów. Bierne rozliczenia międzyokresowe (zwane także rezerwami na koszty) są rezerwami, ponieważ decyduje o tym funkcja, jaką one pełnią. A zatem kwoty zaliczone do biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów w rozumieniu ustawy o rachunkowości, stanowiące wydatki przyszłe, są kosztami uzyskania przychodów w momencie ich rzeczywistego poniesienia, a nie w momencie zarachowania. Można zatem stwierdzić, iż wartość podatkowa utworzonych rezerw na naprawy gwarancyjne jest mniejsza (wynosi zero) od ich wartości księgowej, co powoduje

¹⁶ *Ibidem*, s. F6.

¹⁷ Z. Kozłowski, *Koszty napraw gwarancyjnych. Bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów*, „Gazeta Prawna” 2003, nr 199, s. 6

¹⁸ S. Koc, T. Waślicki, *Zakładowy plan kont dla spółek prawa handlowego od 2002 roku według znowelizowanej ustawy o rachunkowości oraz kodeksu spółek handlowych (typowe rozwiązania)*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 2001, s. 342.

¹⁹ J. Sokalski, *Naprawy z tytułu rękojmi i gwarancji w księgach rachunkowych*, „Serwis Finansowo-Księgowy” 2003, nr 16, s. 49.

powstanie ujemnej różnicy przejściowej. W związku z tym jednostka winna utworzyć aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego, które zostaną zmniejszone w momencie poniesienia rzeczywistych kosztów napraw.

4. REZERWY NA ZOBOWIĄZANIA

Przeznaczenie rezerw na zobowiązania w przedsiębiorstwach jest zróżnicowane i zależy przede wszystkim od specyfiki jednostki, gdyż warunki, w jakich funkcjonuje firma i zdarzenia zachodzące w jej otoczeniu są czynnikami warunkującymi tworzenie rezerw w podmiocie.

Rezerwy na zobowiązania – jak już wcześniej zostało wspomniane – są ewidencjonowane w bilansie w pkt B.I pasywów „Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania”, w którym wyodrębniono trzy grupy rezerw a mianowicie:

- rezerwę z tytułu odroczonego podatku dochodowego (B.I.1),
- rezerwę na świadczenia emerytalne i podobne (B.I.2) z podziałem na rezerwę długoterminową oraz rezerwę krótkoterminową,
- pozostałe rezerwy (B.I.3), również z podziałem na rezerwy długoterminowe oraz rezerwy krótkoterminowe.

Wymienione rodzaje rezerw ujawnionych w bilansie przedsiębiorstwa nie stanowią jednolitej kategorii finansowej ze względu na cel ich przeznaczenia oraz treści w nich zawarte i sposoby obliczania ich wartości.

4.1. Rezerwa na odroczonego podatek dochodowy

Bezpośrednią przyczyną pojawienia się rezerwy na odroczonego podatek dochodowy są rozbieżności mające miejsce w systemach regulacji prawa bilansowego i podatkowego. Rezerwy te dotyczą wyłącznie podatników podatku dochodowego od osób prawnych²⁰. U podstaw ich tworzenia tkwią różnice między momentami uznania przychodów za osiągnięte i kosztów za poniesione według zasad rachunkowości i przepisów podatkowych.

Odroczony podatek dochodowy jest różnicą między podatkiem dochodowym, obliczonym od wyniku brutto skorygowanego o różnice trwałe, a podatkiem dochodowym, stanowiącym wymagające zapłaty zobowiązanie podatkowe²¹. Odmienność uznania danego przychodu za osiągnięty, a danego

²⁰ B. Gierusz, *Bilansowe podejście do podatku odroczonego*, „Rachunkowość” 2002, nr 6, s. 12. *Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych*, DzU 2000, nr 54, poz. 654, z późn. zm.

²¹ Przykładowo do różnic trwałych zaliczamy:

kosztu za poniesiony według prawa bilansowego i podatkowego powoduje, iż pewne przychody i/lub koszty uwzględnione w wyniku finansowym danego okresu mogą stać się przychodem i/lub kosztem podatkowym w danym okresie lub okresach następnych. Jest to konsekwencja stosowania przez prawo bilansowe zasady memoriału, zaś przez prawo podatkowe – zasady kasowej. Te przejściowe różnice – w przeciwieństwie do różnic trwałych – wyrównują się w następnych okresach²². Są one przedmiotem tworzenia rezerw i wykazywania aktywów i pasywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego²³. Mogą one przyjąć wartość dodatnią lub wartość ujemną.

Za wartość podatkową aktywów uważana jest kwota, jaka wpływa na pomniejszenie podstawy obliczenia podatku dochodowego, pochodząca z uzyskania korzyści ekonomicznych z tych aktywów. Natomiast za wartość podatkową pasywów należy uznać wartość księgową tych pasywów pomniejszoną o kwoty, które w przyszłości zmniejszają podstawę podatku dochodowego. Tym samym różnica przejściowa dodatnia oznacza, że podatek dochodowy policzony od wyniku finansowego brutto skorygowanego o różnice trwałe jest wyższy niż zobowiązanie, podlegające w danym czasie zapłacie. Jej powstanie skutkuje odroczeniem w czasie płatności podatku dochodowego i zarazem potrzebą utworzenia rezerwy na tę płatność. Dodatnie różnice powstają wówczas, gdy:

a) wartość księgową aktywów jest większa od ich wartości podatkowej oraz

b) wartość księgową pasywów jest mniejsza od ich wartości podatkowej.

Ujemne różnice przejściowe powodują zmniejszenie podstawy obliczania podatku dochodowego w przyszłości. Występują one w przypadku, gdy:

a) przychody bilansowe, które przez prawo podatkowe nie są uznane za przychody danego roku obrotowego, ani żadnego innego (np. sprzedaż środka trwałego działalności socjalnej),

b) przychody podatkowe, które nie są uznane za przychody rachunkowe (przykładowo – wartość przychodów w naturze),

c) koszty, które w żadnym roku podatkowym nie będą kosztami podatkowymi, a są uznane przez prawo bilansowe (przykładowo – koszty reprezentacji i reklamy przekraczające granicę 25% wartości przychodu).

²² Do takich różnic przejściowych zaliczyć można przykładowo:

– naliczone, lecz nieotrzymane odsetki od należności, udzielonych pożyczek i kredytów,

– naliczone, lecz niezapłacone odsetki od zobowiązań,

– wyższą amortyzację dla celów bilansowych niż dla celów podatkowych.

²³ Pojęcie „różnicy przejściowej w podatku dochodowym” zostało wprowadzone do polskiego prawa bilansowego wraz z wejściem w życie ustawy o rachunkowości, tj. w roku 1995. W znowelizowanej ustawie o rachunkowości do odroczonego podatku dochodowego zastosowano podejście bilansowe, które wynika z MSR nr 12: „Podatek dochodowy”. Zgodnie z podejściem bilansowym, odroczone podatki są traktowane jako kategoria bilansowa. Przyszłe skutki podatkowe bieżących różnic okresowych przedstawia się jako aktywa, które ukazują dokonaną z góry płatność podatników lub jako zobowiązanie do zapłacenia podatków. W celu poprawnego ustalenia ich wartości, ustawa o rachunkowości w art. 37 wprowadziła nowe pojęcia: wartości podatkowej aktywów oraz wartości podatkowej pasywów.

a) wartość księgową aktywów jest mniejsza od ich wartości podatkowej oraz

b) wartość księgową pasywów jest większa od ich wartości podatkowej.

Ujemna różnica przejściowa oznacza, że zobowiązanie podatkowe jest wyższe niż obowiązkowe obciążenie wyniku finansowego i tym samym ma miejsce tzw. nadpłata podatku dochodowego w danym roku, która zostaje zaliczona do aktywów, a ściślej do rozliczeń międzyokresowych czynnych z tytułu podatku dochodowego.

Przy ustalaniu wartości podatkowej składników aktywów i pasywów w bilansie należy kierować się zasadą, że spółka tworzy rezerwę na podatek odroczony lub może wykazać składnik aktywów z tytułu odroczonego podatku wówczas, gdy realizacja lub rozliczenie wartości danej pozycji w bilansie spowoduje zwiększenie lub zmniejszenie przyszłych zobowiązań z tytułu podatku dochodowego. Dotyczy to m. in. zarachowanych przy wycenie bilansowej odsetek, zwiększających należności (jako przychód) lub zobowiązania (jako koszt). Staną się one przychodem lub kosztem wpływającym na wysokość podstawy opodatkowania dopiero po ich zapłaceniu, w innym roku obrotowym, choć wówczas nie wpłyną ponownie na wysokość wyniku finansowego brutto, ponieważ ten sam przychód czy koszt nie może być ewidencjonowany wielokrotnie²⁴.

Traktowanie podatków odroczonych, zgodnie z podejściem bilansowym, prezentowanym w MSR nr 12, jako kategorii bilansowej, oznacza, że mogą one być ujęte w bilansie jako aktywa lub jako zobowiązania. Przyszłe skutki podatkowe bieżących różnic okresowych przedstawia się jako aktywa, które ukazują dokonaną z góry płatność podatków lub jako zobowiązanie do zapłacenia podatków.

Aktywa i rezerwę z tytułu odroczonego podatku dochodowego wykazuje się, by w ten sposób uwzględnić występujące przejściowo różnice między wykazywaną w księgach rachunkowych wartością aktywów i pasywów a ich wartością podatkową oraz stratą podatkową, jaka jest możliwa do odliczenia w przyszłości od podstawy opodatkowania.

Konieczność wykazywania aktywów i tworzenia rezerwy z tytułu odroczonego podatku zachodzi, gdy realizacja wartości bilansowej składnika aktywów lub rozliczenie wartości bilansowej składnika pasywów spowoduje zwiększenie lub zmniejszenie kwoty przyszłych płatności podatkowych w stosunku do kwoty, która zostałaby wyliczona, gdyby realizacja lub rozliczenie tej wartości bilansowej nie wywołały żadnych skutków podatkowych²⁵.

Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego mogą powstawać w wyniku:

²⁴ S. Koc, T. Waślicki, *op. cit.*, s. 496.

²⁵ Zob. R. Kamiński, *Odroczony podatek dochodowy*, „Rachunkowość – Komentarze do Ustawy” 2002, nr 1, s. 21.

- opóźnienia amortyzacji podatkowej, polegającej na tym, że dla celów podatkowych określony składnik aktywów trwałych jest amortyzowany przy zastosowaniu efektywnie niższej stawki aniżeli stawki dla celów księgowych,
- zarachowania niezrealizowanych ujemnych różnic kursowych, powstałych w związku z wyceną bilansową środków pieniężnych, udziałów, papierów wartościowych oraz rozrachunków,
- zarachowania kosztów z tytułu odsetek od zaciągniętych kredytów oraz pożyczek, które są wykazywane w księgach rachunkowych zgodnie z zasadą memoriałową, natomiast w rachunku podatkowym uwzględnia się je zgodnie z zasadą kasową,
- zarachowania w poczet kosztów okresu wynagrodzeń z tytułu umów zlecenia, umów o dzieło itp., które nie zostały jeszcze wypłacone na dzień bilansowy,
- utworzenia rezerwy na naprawy gwarancyjne, reklamacje, nagrody jubileuszowe, odprawy emerytalne, niewykorzystane urlopy, które są uwzględniane podatkowo zgodnie z zasadą kasową, a zatem z chwilą ich efektywnej zapłaty.

Natomiast rezerwa na podatek dochodowy z tytułu dodatnich różnic przejściowych jest tworzona w następujących sytuacjach:

- przyspieszenia amortyzacji podatkowej, a zatem wówczas, gdy środek trwały jest amortyzowany przy zastosowaniu efektywnie wyższej stawki amortyzacji dla celów podatkowych niż dla celów księgowych,
- zarachowania przychodów z tytułu odsetek od udzielonych pożyczek, które są wykazywane w księgach rachunkowych zgodnie z zasadą memoriału, natomiast dla celów podatkowych są one uwzględniane zgodnie z zasadą kasową, a zatem w momencie uzyskania zapłaty,
- zarachowania przychodów w związku z wyceną bilansową dłużnych papierów wartościowych, lokat itp.,
- zarachowania odsetek od zwłoki od należności, których to odsetek jeszcze nie otrzymano,
- zarachowania niezrealizowanych dodatnich różnic kursowych, ustalonych przy wycenie do bilansu środków pieniężnych, udziałów oraz papierów wartościowych,
- przeszacowania środków trwałych, w rezultacie którego nie następuje zmiana podstawy odpisów amortyzacyjnych na potrzeby podatkowe. Ma to miejsce wówczas, gdy wartość podatkowa przeszacowanych środków trwałych pozostaje na niezmiennym poziomie.

Wartość rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego jest iloczynem różnicy księgowej wartości przeterminowanej należności i wartości podatkowej należności pomnożonej przez stopę podatku dochodowego, obowiązującą w roku powstania obowiązku podatkowego, czyli

$$RoTAR = (BVAR - TVAR) \cdot t_a,$$

gdzie:

- $RoTAR$ – wartość rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego,
 $BVAR$ – wartość przeterminowanej należności wraz z naliczonymi na dzień bilansowy odsetkami,
 $TVAR$ – wartość podatkowa należności,
 t_a – stopa podatku dochodowego.

Z punktu widzenia prawa bilansowego odsetki zwiększą wartość należności, natomiast zostaną zaliczone do przychodów dopiero w momencie uregulowania wierzytelności²⁶.

Jeśli bowiem wartość księgowa należności przeterminowanych przedsiębiorstwa wynosi 30 000 zł, a ich wartość podatkowa jest równa 28 000 zł i naliczone na dzień odsetki są równe 2000 zł, to przy stopie podatku dochodowego wynoszącej 19% wartość rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego jest równa 380 zł, gdyż

$$RoTAR = (30\,000\ \text{zł} - 28\,000\ \text{zł}) \cdot 0,19 = 380\ \text{zł}.$$

Obliczone odsetki za zwłokę w zapłacie w wysokości 2000 zł naliczone zostają na dzień bilansowy i są ewidencjonowane na kontach „Rozrachunki z odbiorcami i dostawcami” oraz „Przychody finansowe”. Natomiast rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego, wynosząca 380 zł, jest odnotowana na konta „Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego” oraz „Podatek dochodowy i inne obowiązkowe obciążenia wyniku finansowego” (zob. sposób ewidencji poniżej).

Rozrachunki z odbiorcami i dostawcami	Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
Sp 28 000	3) 380
1) 2 000	380 (2)
Przychody finansowe	Podatek dochodowy i inne obowiązkowe obciążenia wyniku finansowego
2 000 (1)	2) 380
	380 (3)

²⁶ J. Sokalski, *Ewidencja rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego*, „Praktyczny Poradnik Księgowego” 2002, nr 18, s. 30.

W podobny sposób obliczyć można wartość utworzonej rezerwy na dodatnią różnicę przejściową w wyniku przeszacowania akcji przedsiębiorstwa. Jeśli bowiem przedsiębiorstwo posiada akcje zakupione po cenie nabycia (BV_{sh}) równe 460 000 zł, których wartość rynkowa (MV_{sh}) wzrosła do poziomu 550 000 zł i przedsiębiorstwo przeszacowało wartość tych akcji do tego poziomu, to dodatnia różnica przejściowa jest równa 90 000 zł i kwota ta zwiększa kapitał z aktualizacji wyceny. Wartość rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego ($RoTSh$) obliczana jest na podstawie następującej formuły:

$$RoTSh = (MV_{sh} - BV_{sh}) \cdot t_a$$

i jest równa 17 100 zł, gdyż $(550\,000\text{ zł} - 460\,000\text{ zł}) \cdot 0,19 = 17\,100\text{ zł}$.

Zgodnie bowiem z prawem bilansowym:

- wzrost wartości inwestycji długoterminowej ponad pierwotną cenę nabycia spowoduje zwiększenie kapitału z aktualizacji wyceny,
- spadek wartości inwestycji długoterminowej przeszacowanej uprzednio do wysokości kwoty, o którą podwyższono z tego tytułu kapitał z aktualizacji wyceny, zmniejsza ten kapitał (o ile kwota różnicy z przeszacowania nie była do dnia wyceny rozliczona), natomiast w pozostałych przypadkach skutki obniżenia wartości inwestycji zalicza się do kosztów finansowych.

Zaś według prawa podatkowego zwiększenie lub obniżenie wartości akcji wpłynie na podstawę opodatkowania dopiero w momencie sprzedaży akcji. Gdy zaś w następnym roku wartość rynkowa akcji obniżyłaby się do kwoty 400 000 zł, wówczas nastąpiłoby rozwiązanie obliczonej rezerwy.

Sytuację odzwierciedla następująca, umieszczona poniżej, ewidencja zaisntniałych operacji gospodarczych:

Długoterminowe aktywa finansowe		Odpisy aktualizujące długoterminowe aktywa finansowe		Kapitał z aktualizacji wyceny	
Sp 1a) 460 000		1c) 90 000	90 000 (3a) 60 000 (3b)	2) 17 100 3a) 90 000	90 000 (1c) 17 100 (4)
Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego		Koszty finansowe			
4) 17 100	17 100 (2)	3b) 60 000			

gdzie:

(1) wycena długoterminowych aktywów finansowych:

(a) cena nabycia – 460 000 zł,

(b) cena rynkowa – 550 000 zł,

(c) kwota przeszacowania (b-a) – 90 000 zł;

- (2) utworzenie rezerwy na dodatnią różnicę przejściową w wyniku przeszacowania długoterminowych aktywów finansowych – 17 100 zł;
- (3) wycena długoterminowych aktywów finansowych – obniżenie wartości do ceny rynkowej wynoszącej 400 000 zł:
 - (a) do poziomu ceny nabycia – 90 000 zł,
 - (b) poniżej poziomu ceny nabycia – 60 000 zł;
- (4) rozwiązywanie rezerwy na podatek dochodowy – 17 100 zł.

4.2. Rezerwy na świadczenia emerytalne i podobne

Bilansowe rezerwy na zobowiązania w postaci rezerw na świadczenia emerytalne i podobne obejmują bogaty wachlarz świadczeń pracowniczych, które tworzone są dla wypełnienia w przyszłości przez przedsiębiorstwo wielu powinności względem pracowników. Wykładnię dla tworzenia tego typu rezerw stanowi MSR nr 19: „Świadczenia pracownicze”. Uregulowania dotyczące odpraw emerytalno-rentowych, nagród jubileuszowych oraz zaległych urlopów mają swoje źródło w kodeksie pracy oraz w regulaminach wynagradzania pracowników. Należy podkreślić, iż konieczność tworzenia tego typu rezerw wynika z nadrzędnych zasad rachunkowości, a w szczególności z zasady memoriałowej oraz z zasady ostrożnej wyceny.

Analizując w tej części pracy tylko odprawy emerytalno-rentowe wskazać należy, że są to świadczenia pieniężne, które przysługują pracownikom w związku z ustaniem stosunku pracy. Mają one charakter przychodów ze stosunku pracy i w związku z tym podlegają opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób fizycznych tak jak wynagrodzenia, lecz nie są wliczane do podstawy naliczania składek na ubezpieczenia społeczne. Wchodzą one jednocześnie do biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów w wysokości prawdopodobnych zobowiązań, przypadających na bieżący okres sprawozdawczy. Obciążają one ten rok, w którym pracownicy nabyli prawo do odpraw.

Ustalona wartość odpraw emerytalno-rentowych, przypadająca na bieżący okres sprawozdawczy, jest księgowana w sposób następujący²⁷:

- Wn odpowiednie konto zespołu „5”,
- Ma 649 „Inne rozliczenia międzyokresowe”.

Natomiast wykorzystanie rezerw w okresie następnym uwidocznione jest następująco:

- Wn 649 „Inne rozliczenia międzyokresowe”, Ma 490 „Rozliczenie kosztów” – zapis równoległy,
- Wn 431 „Wynagrodzenie osobowe”, Ma 232 „Rozliczenie wynagrodzeń”.

²⁷ M. Kanclerz, *Odprawa emerytalna i rentowa*, „Buchalter” 2002, nr 28, s. 4.

Zapisy te odzwierciedla następująca egzemplifikacja, w której przyjmuje się, że przedsiębiorstwo tworzy rezerwę na odprawy emerytalno-rentowe w wysokości 500 000 zł.

Schemat księgowania można przedstawić następująco:

Rezerwa na odprawy emerytalno-rentowe		Koszty zespołu „5”	
Dt	Ct	Dt	Ct
	500 000 (1)	1) 500 000	

(1) utworzenie rezerwy na odprawy emerytalno-rentowe w roku t w wysokości 500 000 zł;

(2) rozliczenie rezerw na odprawy emerytalno-rentowe, w równych ratach miesięcznych ($500\ 000\ \text{zł} : 12\ \text{miesiący} = 41\ 667\ \text{zł}$) w roku $t + 1$;

(3) wypłata odpraw emerytalno-rentowych;

(4) rozliczenie odpraw w bieżącym roku obrotowym $t + 1$.

Rozliczenie kosztów		Koszty zespołu „5”		Rezerwa na odprawy emerytalno-rentowe	
Dt	Ct	Dt	Ct	Dt	Ct
	500 000 (4)	4) 500 000	41 667 (2)	2) 41 667	

Rozrachunki z tytułu wynagrodzeń		Ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia	
Dt	Ct	Dt	Ct
	500 000 (3)	3) 500 000	

Zasadność tworzenia rezerw na odprawy emerytalno-rentowe występuje, w przypadku gdy kwoty świadczeń znacznie różnią się od siebie w poszczególnych latach. W przypadku gdy wielkości odpraw wypłacanych w kolejnych latach są zbliżone, wówczas tworzenie rezerw nie jest zasadne, gdyż wpływ omawianych wydatków nie ma istotnego znaczenia w kontekście wyniku finansowego poszczególnych lat²⁸.

Najbardziej wiarygodną metodą oszacowania wartości tych rezerw jest wycena aktuarialna²⁹. Jednakże z przepisów ustawy o rachunkowości nie wynika, że wyceny takiej winien dokonać uprawniony aktuariusz. W praktyce

²⁸ M. Stępień, *Rezerwy na przyszłe zobowiązania*, „Serwis Finansowo-Księgowy” 20.04.2002, nr 16, s. 68.

²⁹ T. Waślicki, *Zamknięcie roku 2002. Wybrane zagadnienia*, „Monitor Rachunkowości i Finansów” 2002, nr 12, „Dodatek Specjalny”, s. 33.

przedsiębiorstwa dość często same dokonują takiej wyceny. Za okres szacowania rezerw na odprawy emerytalno-rentowe oraz nagrody jubileuszowe przyjmowany jest zwykle okres 5-letni jako ten, który jest okresem wiarygodnej prognozy. Okres dłuższy niż 5 lat jest okresem zbyt długim na ustalanie rezerw z tego tytułu, gdyż trudno jest określić fluktuację zatrudnionych pracowników, a zatem trudno oszacować ilu pracowników nadal będzie pracować w jednostce, a ilu zostanie zwolnionych w wyniku restrukturyzacji działalności przedsiębiorstwa.

W praktyce szacowanie wartości rezerw na odprawy emerytalne może oczywiście odbyć się bez pomocy uprawnionego aktuarusza. W takiej sytuacji księgowy pobiera z działu kadr imienne zestawienie osób, które za 5 lat będą odchodziły na emeryturę (przy uwzględnieniu 5-letniego okresu prognozy) oraz które za 5 lat otrzymają nagrody jubileuszowe. Następnie ustala się osobno wartość odpraw emerytalnych korzystając z zapisów zawartych w regulaminie wynagrodzeń. Przykładowo odprawa emerytalna może być równa poprzedniemu wynagrodzeniu w przedsiębiorstwie, tj. w roku poprzednim.

Generalnie biorąc, wysokość odprawy emerytalnej określana jest jako iloczyn podstawy wymiaru, którym jest wynagrodzenie zasadnicze w ostatnim miesiącu zatrudnienia, oraz współczynnika procentowego, zależnego od stażu pracy.

Podstawą planowania rezerw na świadczenia emerytalne jest plan zatrudnienia i płac, który określać winien rozmiar i strukturę pełnej i racjonalnej obsady pracowników. W planie tym należy wyszczególnić podział ogółu zatrudnionych na odrębne kategorie, który może polegać na wydzieleniu grupy pracowników zatrudnionych na stanowiskach bezpośrednio produkcyjnych, na stanowiskach związanych z obsługą oraz pracowników kierownictwa. W planie tym winny być ujęte również zasady klasyfikacji wynagrodzeń za pracę, które można podzielić na wynagrodzenia osobowe, bezosobowe, wynagrodzenia w naturze i ekwiwalenty oraz wypłaty z zysku bilansowego netto.

W przypadku jednostkowym, odnoszącym się do określonego pracownika, zatrudnionego przykładowo w przedsiębiorstwie 5 lat przed bieżącym dniem bilansowym, któremu przysługuje odprawa emerytalna w wysokości 200% w ciągu 5 lat po bieżącym dniu bilansowym, wartość rezerwy na odprawę emerytalną będzie zależeć głównie od następujących zmiennych objaśniających:

- a) wysokości miesięcznego wynagrodzenia pracownika,
- b) rocznego tempa wzrostu płac w przedsiębiorstwie,
- c) przyjętego współczynnika dyskonta oraz
- d) wskaźnika prawdopodobieństwa wypłaty odprawy, od którego abstrahuje się w rozważaniach.

Zawarta poniżej egzemplifikacja obliczania wartości rezerw na odprawę emerytalną odnosi się do prostego systemu ustalania jej wysokości i jest jednym z możliwych rozwiązań.

Jeśli pracownik osiągnął na dzień bilansowy wynagrodzenie równe przykładowo 1800 zł, wówczas podstawa obliczania odprawy emerytalnej na określony dzień wymagalności wynosić będzie 1987,38 zł (przy założeniu stałego wskaźnika dynamiki płac równego 1,02), gdyż

$$1800 \text{ zł} \cdot (1,02)^5 = 1800 \text{ zł} \cdot 1,1041 = 1987,38 \text{ zł}.$$

Tym samym wartość odprawy ustalona z uwzględnieniem wartości przyszłej wynosi 3974,76 zł ($2 \cdot 1987,38$), a w ujęciu 10-letnim jej roczna wartość przyjęta do obliczenia rezerwy jest równa po zaokrągleniu 398 zł.

Przyjęte do dalszych obliczeń dyskonto w wysokości 8% pozwala na odpowiednie przyporządkowanie wartości odprawy do poszczególnych podokresów 10-letniego okresu zatrudnienia pracownika. W tym celu przyjęć można, że dzień bilansowy, na który obliczana jest rezerwa, przypada dokładnie w połowie okresu zatrudnienia pracownika. W takim przypadku wartość rezerwy na dzień bilansowy uzależniona jest od:

- liczby kolejnych lat zatrudnienia pracownika przed okresem bilansowym oraz
- zaktualizowanej wartości rocznej rezerwy.

W analizowanym przypadku wynosi ona 1354,20 zł ($5 \cdot 270,84$) – zob. tab. 3.

Tabela 3

Wartości rezerwy na świadczenia emerytalne

Treść	Kolejne lata zatrudnienia pracownika przed dniem bilansowym					Kolejne lata wymagalności odprawy emerytalnej po dniu bilansowym				
	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5
Kwota roczna odprawy	398	398	398	398	398	398	398	398	398	398
Współczynnik dyskonta (8%)	0,6805	0,6805	0,6805	0,6805	0,6805	0,7350	0,7938	0,8573	0,9259	1,0
Zaktualizowana wartość rocznej rezerwy	270,84	270,84	270,84	270,84	270,84	292,53	315,93	341,21	368,51	398

Źródło: opracowanie własne.

Obliczone w tab. 3 zaktualizowane wartości rocznej rezerwy na świadczenia emerytalne wskazują, że przyjęty współczynnik dyskonta dla całego 10-letniego okresu pracy pracownika, objętego wymagalnością odprawy emerytalnej, w dwojaki sposób różnicuje kwoty zaktualizowanej wartości rocznej rezerwy. W całym okresie przed dniem bilansowym mamy do czynienia z niezmienną wartością tego współczynnika ustaloną na piąty rok przed odejściem pracownika na emeryturę. Natomiast wartość tego współczynnika w kolejnych latach wymagalności odprawy emerytalnej po dniu bilansowym wzrasta, by w ostatnim roku przyjąć wartość 1,0. Dla celów obliczania miesięcznej stopy dyskontowej należy posłużyć się następującą formułą:

$$k_m = k \frac{1}{m},$$

gdzie:

k – roczna stopa dyskontowa,

k_m – miesięczna stopa dyskontowa,

m – liczba miesięcy (12) danego okresu obliczeniowego.

Formuła ta odnosi się tylko do warunków stałego natężenia oprocentowania w ciągu roku.

Abstrahując od zasadności przyjęcia do obliczeń wartości rezerw na świadczenia emerytalne stopy dyskontowej w wysokości 0,08 wskazać należy, iż może być ona wartością wynikową kształtowania się stopy oprocentowania określonych obligacji skarbowych i stopy inflacji.

Podany dość generalny sposób obliczania wartości rezerw pracowniczych na świadczenia emerytalne może być zastosowany także do ustalenia wartości rezerw tworzonych na nagrody jubileuszowe. Niezależnie od tej uwagi wskazać należy, że pracownikom, na podstawie regulaminu wynagradzania, przysługuje nagroda jubileuszowa, płatna po każdych kolejnych 5 latach stażu w przedsiębiorstwie. Wysokość nagrody jest określana jako iloczyn podstawy wymiaru (jest to wynagrodzenie zasadnicze brutto w chwili wypłaty nagrody) oraz określonego współczynnika procentowego, zależnego od stażu pracy w przedsiębiorstwie.

W bardziej zaawansowanym systemie obliczania wartości rezerw, określanych jako aktuarialna wycena rezerw na zobowiązania, mamy do czynienia z większą wiarygodnością wyceny tworzonych rezerw. I choć w treści ustawy o rachunkowości nie wskazano na szczególny sposób wyceny rezerw na zobowiązania, to jednak w art. 28 ust. 1 pkt 9 tejże ustawy nakazuje się, aby wysokość rezerw była oszacowana w wiarygodnej wartości. Natomiast zapisy art. 10 ust. 3 ustawy wskazują, iż w sprawach nieuregulowanych przepisami ustawy jednostka może stosować Krajowe Standardy Rachun-

kowości, wydane przez Komitet Standardów Rachunkowości lub Międzynarodowe Standardy Rachunkowości.

Postulat wiarygodnego szacowania rezerw na zobowiązania wymaga, by przy obliczaniu ich wartości, odpowiednio:

- dla nagród jubileuszowych i odpraw emerytalnych przyjmować wielkości wyliczone przez aktuarium,
- dla niewykorzystanych urlopów była to kwota powiększona o narzuty na wynagrodzenia,
- na sprawy związane z bieżącą działalnością operacyjną (odsetki od zobowiązań, na poręczenia itp.) przyjmować w całości wysokość spornych kwot, powiększonych o ewentualne kary,
- na sprawy w sądzie brać do obliczeń całą jej kwotę, ewentualnie skorygowaną odpowiednio prawdopodobieństwem wygrania sprawy,
- dla kosztów dotyczących przyszłych okresów przyjmować pełną ich rzeczywistą wartość,
- na naprawy gwarancyjne,

winni być to wielkości ustalone na podstawie danych historycznych³⁰.

Zasada wiarygodnej wyceny rezerw na zobowiązania wymaga przyjęcia spójnych założeń aktuarialnych. Pod terminem tym kryją się zasadnicze relacje ekonomiczne, występujące między takimi czynnikami, jak: inflacja, stopy wzrostu wynagrodzeń czy stopy dyskontowe³¹. Nie są to jedyne zmienne składające się na przyjęte założenia aktuarialne. Obok nich, a właściwie razem z nimi, występować winny te, które wynikają ze zmiennych demograficznych, układów zbiorowych pracy czy też kodeksu pracy³².

Stopa procentowa zastosowana do dyskontowania zobowiązań nie może być ustalona w sposób bezpośredni na podstawie stopy zwrotu z aktywów stanowiących pokrycie zobowiązań. Jej wysokość winna odzwierciedlać stopę zwrotu z tzw. wzorcowych aktywów. Takimi wzorcowymi aktywami – zgodnie ze standardami aktuarialnymi oraz standardami rachunkowości – są inwestycje w nieobciążone ryzykiem instrumenty finansowe o terminach zapadalności zgodnych z terminami zapadalności obliczanych zobowiązań. Do takich wzorcowych aktywów można zaliczyć bony skarbowe oraz obligacje Skarbu Państwa.

Zapewnienie wiarygodności wyceny rezerw na świadczenia pracownicze wymaga uwzględnienia także wielokryterialnej klasyfikacji zatrudnionych

³⁰ Zob. P. Rybicki, *Rachunkowość zarządcza. Rezerwy w sprawozdaniu finansowym. Kłopotliwa wolność wyboru*, „Gazeta Prawna” 2003, nr 153, s. 6.

³¹ P. Nerlewski, *Rachunkowość długoterminowych świadczeń pracowniczych w jednostkach ochrony zdrowia*, „Serwis Prawno-Budżetowy”, dodatek do „Rachunkowości Budżetowej” 2002, nr 10(58), s. VII.

³² J. Arczewski wymienia dwa główne rodzaje założeń, stosowanych w aktuarialnej wycenie rezerw na świadczenia pracownicze. Należą do nich założenia finansowe i demograficzne. Zob. J. Arczewski, *Rezerwy na świadczenia pracownicze*, „Rachunkowość” 2002, nr 11, s. 12. *Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy*, DzU 2001, nr 28, poz. 31, z późn. zm.

pracowników w przedsiębiorstwie, przystającej i zarazem wynikającej z układu zbiorowego pracy. Do kryteriów tych należą:

- staż pracy,
- okres do wymagalności uprawnień,
- prawdopodobieństwo wykorzystania rezerwy w grupach pracowniczych,
- wynagrodzenia w grupach pracowniczych.

Przyjmowane do wyceny rezerw na świadczenia pracownicze założenia demograficzne, zawierające zarówno ocenę rotacji pracowników przedsiębiorstwa, jak i umieralność zatrudnionych, pozwalają określić czas i kwotę świadczeń wypłaconych przez przedsiębiorstwo³³.

Ocena rotacji pracowników pozwala szacować prawdopodobieństwo otrzymania świadczenia przez pracownika. Ocena taka uwzględniać powinna takie zmienne, jak:

- przejście pracownika na emeryturę,
- przejście na rentę,
- odejście z powodu restrukturyzacji przedsiębiorstwa,
- śmierć pracownika,
- inne przyczyny ustania stosunku pracy³⁴.

W przypadku uproszczonej formuły oceny rotacji pracowników do obliczeń można przyjąć współczynnik planowanych zwolnień określonych kategorii pracowników. Współczynnik ten jest relacją liczby planowanych zwolnień pracowników danej grupy zatrudnionych do stanu zatrudnienia na początek badanego okresu.

4.3. Pozostałe rezerwy

Pozostałe rezerwy – zgodnie z art. 35d ustawy o rachunkowości – należy tworzyć na pewne lub o dużym stopniu prawdopodobieństwa przyszłe zobowiązania, których kwotę można w sposób wiarygodny oszacować, a w szczególności na:

- straty z transakcji gospodarczych w toku, w tym z tytułu udzielonych gwarancji, poręczeń,
- straty z tytułu operacji kredytowych,
- straty z tytułu pożyczek,
- skutki toczącego się postępowania sądowego.

Rezerwy na operacje gospodarcze w toku w praktyce nie są tworzone przez wszystkie przedsiębiorstwa, a jedynie przez jednostki o specyficznym

³³ Szacowanie umieralności pracowników polega na kalkulacji ryzyka śmierci pracownika. Do szacowania tegoż ryzyka mogą być wykorzystane *Polskie tablice trwania życia* wydawane przez GUS. Zob. np. *Trwanie życia w 2001 roku*, Wydawnictwo GUS, Warszawa 2002.

³⁴ J. Arczewski, *op. cit.*, s. 13.

typie działalności. Rezerwy takie są tworzone przede wszystkim w przedsiębiorstwach budowlanych, gdzie występuje wielu podwykonawców, a ryzyko wystąpienia strat z dokonywanych transakcji jest wysokie.

Wartość rezerwy na straty z tytułu operacji kredytowych jest uzależniona od formy organizacyjno-prawnej przedsiębiorstwa. Rozważmy dwie formy spółek kapitałowych – spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością oraz spółkę akcyjną. Jeśli spółka wygoszparowała zysk, wówczas może jego część przeznaczyć na utworzenie rezerwy z tytułu operacji kredytowych. W spółce akcyjnej zysk nie musi zostać w całości podzielony. Jeśli przewidywane są skutki operacji kredytowych (np. spłata kredytu na koniec maja), wówczas spółka musi zagwarantować spłatę kredytu i w tym celu tworzy ona rezerwę. Inaczej ta sprawa wygląda w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością. Kodeks spółek handlowych³⁵ nieco inaczej warunkuje podział zysku w spółce z o.o. aniżeli w spółce akcyjnej, stąd często zdarza się, iż taka rezerwa w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością nie jest tworzona.

Do pozostałych rezerw można zaliczyć również inne rezerwy, jak np. rezerwę na badania sprawozdania finansowego. Rezerwa ta jest tworzona w grudniu, a wyksięgowywana w styczniu roku następnego. Jeżeli ponoszony koszt badania sprawozdania finansowego kształtuje się każdego roku na zbliżonym poziomie, wówczas nie ma powodu, aby jednostka tworzyła taką rezerwę, gdyż nie wpłynie to na zaburzenie sytuacji finansowej przedsiębiorstwa.

Warto również wspomnieć o rezerwie na przewidywane koszty i straty spowodowane zaniechaniem lub utratą zdolności do kontynuowania działalności³⁶. Rezerwa taka jest tworzona w szczególności w przeddzień postawienia jednostki w stan likwidacji (jeżeli nie jest ona spowodowana prywatyzacją przedsiębiorstwa państwowego) lub w stan upadłości, na koniec roku obrotowego, jeżeli na dzień zatwierdzenia sprawozdania finansowego za dany rok obrotowy jednostka nie będzie kontynuowała działalności, na koniec roku obrotowego, przypadającego w czasie trwania postępowania likwidacyjnego lub upadłościowego, a także w przeddzień przekazania, podziału lub sprzedaży jednostki, jeżeli odpowiednia umowa nie przewiduje przyjęcia za podstawę rozliczeń wartości majątku, ustalonej przy założeniu, że działalność gospodarcza będzie przez jednostkę kontynuowana. Rezerwa taka zmniejsza kapitał własny jednostki gospodarczej (tj. jej utworzenie wpływa na kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny). Należy jednakże podkreślić, iż wszczęcie postępowania naprawczego lub zmiana formy prawnej jednostki nie stanowi przeszkody do uznania, że działalność gospodarcza będzie nadal przez jednostkę kontynuowana, jeśli odpowiednia umowa nie przewiduje obniżenia wartości wykazanych w bilansie aktywów i pasywów jednostki.

³⁵ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych, DzU 2000, nr 94, poz. 1037, z późn. zm.

³⁶ J. Chlusk a, *Rachunek kosztów jako element polityki rachunkowości jednostek gospodarczych*, „Monitor Rachunkowości i Finansów” 2002, nr 11, s. 33.

Zaliczone do pozostałych rezerw – rezerwy z tytułu przyszłych zdarzeń – spowodowanych restrukturyzacją, stanowią specyficzną grupę rezerw.

W IV Dyrektywie EWG³⁷ rezerwy na restrukturyzację nie są określone. Według MSR nr 37: „Rezerwy, zobowiązania warunkowe i aktywa warunkowe”, rezerwy te należy tworzyć w sytuacji, gdy istnieje szczegółowy plan restrukturyzacji lub została rozpoczęta jego realizacja. W myśl tego standardu restrukturyzacja to zaplanowany i kontrolowany przez kierownictwo program, który zmienia w sposób istotny zakres działalności prowadzonej przez jednostkę oraz sposób, w jaki działalność jest prowadzona.

Zgodnie z MRS nr 37, za restrukturyzację można uznać następujące zdarzenia:

- sprzedaż lub zakończenie prowadzenia jednej z dziedzin działalności,
- likwidację działalności gospodarczej, prowadzonej w jakimś kraju lub regionie, i przeniesienie działalności z jednego kraju lub regionu do innego,
- zmiany w strukturze zarządzania, np. centralizację, decentralizację, usunięcie jednego szczebla zarządzania,
- zasadniczą reorganizację, mającą istotny wpływ na charakter i cel działalności jednostki gospodarczej.

O zobowiązaniu, a więc również o konieczności tworzenia rezerw z tytułu przyszłych zdarzeń, spowodowanych restrukturyzacją, możemy mówić, jeżeli przedsiębiorstwo³⁸:

- podpisało wiążącą umowę sprzedaży części majątku,
- dysponuje szczegółowym, formalnym planem restrukturyzacji, z którego nie ma realnej możliwości wycofania się, co oznacza, że inne strony (takie jak odbiorcy i dostawcy) będą prowadziły działania zakładające, że restrukturyzacja nastąpi (np. poinformowanie odbiorców o przerwaniu dostaw).

W. Moczyłowska zwraca uwagę, iż rezerwą powinny być objęte tylko takie nakłady, które są związane z restrukturyzacją w sposób bezpośredni, a ponadto nie są związane z bieżącą działalnością jednostki³⁹. A zatem rezerwą na restrukturyzację nie mogą być objęte np. koszty na przeszkolenie załogi do wykonywania nowych funkcji. Rezerwa na restrukturyzację może natomiast obejmować koszty z tytułu zwolnień zbędnych pracowników, rozwiązania umów dzierżawy, najmu, leasingu, jak również koszty z tytułu demontażu urządzeń, sprzedaży zbędnych zapasów itp.⁴⁰

Rezerwy na restrukturyzację zalicza się odpowiednio do pozostałych kosztów operacyjnych lub kosztów finansowych, w zależności od okoliczności, z którymi wiążą się przyszłe zobowiązania.

³⁷ IV Dyrektywa Rady z 25 lipca 1978 r. o rocznych zamknięciach rachunkowych spółek o określonych formach prawnych (78/660/EEC), DU WE L222, 14.08.1978.

³⁸ L. Bednarski, J. Gierusz (red.), *Rachunkowość międzynarodowa*, PWE, Warszawa 2001, s. 256.

³⁹ W. Moczyłowska, *Rezerwy na restrukturyzację*, „Gazeta Prawna” 24.07.2002, nr 142, s. 11.

⁴⁰ L. Bednarski, J. Gierusz (red.), *op. cit.*, s. 257.

5. ZAKOŃCZENIE

Problematyka rezerw jest ważną częścią strategii działania przedsiębiorstwa zmierzających do wypełnienia wielu różnorodnych celów. Są to cele wynikające zarówno z przyjętych misji i strategii, jak i obligatoryjnych dla przedsiębiorstwa rozwiązań ekonomiczno-prawnych oraz uwarunkowań efektywnego ich funkcjonowania i rozwoju.

Gwarancyjna funkcja rezerw finansowych wywiera istotny wpływ na funkcjonowanie przedsiębiorstwa oraz jego rozwój. Rezerwy finansowe, do których można zaliczyć rezerwy na zobowiązania oraz bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, tworzone są w oparciu o nadrzędne zasady rachunkowości. Podstawą tworzenia rezerw na zobowiązania jest zasada ostrożności, natomiast biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów – zasada współmierności przychodów i kosztów.

Przeznaczenie rezerw na zobowiązania jest zróżnicowane. Zależy ono przede wszystkim od specyfiki działalności przedsiębiorstwa. Do rezerw na zobowiązania zaliczane są rezerwy na odroczony podatek dochodowy, na świadczenia emerytalne i podobne oraz pozostałe rezerwy.

Z kategorią biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów związane jest tworzenie rezerw na naprawy gwarancyjne i naprawy z tytułu rękojmi. Rezerwa taka odnoszona jest w ciężar kosztów sprzedaży. Gwarancja ta jest szczególnie istotna dla klientów przedsiębiorstwa, od reakcji których zależy nie tylko wynik finansowy przedsiębiorstwa, lecz także jego reputacja.

Agnieszka Natasza Duraj

GUARANTEE FUNCTION OF FINANCIAL RESERVES OF AN ENTERPRISE

The main goal of this paper is to present the role and the significance of guarantee function of financial reserves of company.

The problem concerning the influence of financial reserves on the company's strategies is relatively new in the Polish literature, as it is connected with transformation of conditions in which companies operate and with adaptation of Accounting Act as well as other legal acts governing establishing of reserves in the company to a market economy.

Problems concerning financial reserves are usually tackled in the literature – both Polish and foreign – in the aspect of financial accounting (concerning the balance-sheet category of reserves for liabilities, that is, reserves resulting from the deferred income tax, reserves for pension and other benefits or remaining reserves) and in the equity management aspect (it concerns problems connected with reserve and spare capital).